

IV, 15; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XIX, 138; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1982, XVI, 281, 282; Süyûtî, *el-Haşâ' işü'l-kübrâ* (nşr. M. Halil Herrâs), Kahire 1386-87/1967, III, 297; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâc*, V, 91, 285, 330-331; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, II, 345; Mecelle, md. 19, 20, 25, 30, 39, 43; Muhammed Abdülkâdir el-Cezâirî, *el-Fârûk ve't-tiryâk fi te'addüdi'z-zevcât ve't-şalâk*, Kahire 1327/1909; Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, XVIII, 287; a.mlf., *Hukûku'n-nisâ' fi'l-İslâm*, Beyrut 1984, s. 60-110; M. Zâhid el-Keveserî, *el-Makâlât*, Humus 1388, s. 276-287; Mahmûd Şeltût, *el-İslâm: âkıde ve şer'â*, Beyrut 1966, s. 192-194; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 633-637; V, 547-548; M. Ebû Zehre, *Muhâdârat fi 'ağdi'z-zevâc ve âşâruh*, Kahire 1971, s. 132-139; a.mlf., *Tanzîmü'l-üsre*, Kahire, ts. (Matâbiu'd-Decûrî), s. 60-63, 70; Abdünnâsir Tevfik el-Attâr, *Te'addüdi'z-zevcât mine'n-nevâhid-d-diniyye ve'l-ictimâ'iyye ve'l-kânûniyye*, Kahire 1972; "Nedvetü Paris eş-şâniye (17/10/1394)", *Nedvât 'ilmiyye havle's-şer'ati'l-İslâmiyye ve hukûki'l-insân*, Beyrut 1973, s. 22, 23; Mustafa es-Sibâî, *el-Mer'e beyne'l-fıkh ve'l-kânûn*, Beyrut 1975, s. 71-121; N. Anderson, *Law Reform in the Muslim World*, London 1976, s. 59-65, 109-114; M. Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s. 233-249; Ali Abdülvâhid Vâfi, *Hukûku'l-insân fi'l-İslâm*, Kahire 1398/1979, s. 154-179; Ahmed Şirbâsî, *Yes'elüneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, Beyrut 1980, III, 89-93; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Şübühât ve ebâtil havle te'addüdi zevcâti'r-Resûl*, Mekke 1400/1980; Zeyneb Ridvân, *en-Nazariyye-tü'l-ictimâ'iyye fi'l-fikri'l-İslâmî*, Kahire 1982, s. 167; Muhammad Iqbal Siddiqi, *The Family Laus of Islam*, Lahore 1984, s. 181-192; Muhammad Imran, *Ideal Woman in Islam*, Lahore 1984, s. 103-110; Keveser Kâmil Ali, *Nizâmü te'addüdi'z-zevcât fi'l-İslâm*, Kahire 1985; Abdürrahîm Sıdkî, *Te'addüdi'z-zevcât beyne's-şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûn*, Kahire 1986; Muhammed Ferid Vecdî, "Kelimât ictimâ'iyye fi'z-zevâc ve vahdeti'z-zevce ve te'addüdi'z-zevcât", *ME*, VIII/4 (1937), s. 492-497; Abdülvehhâb Hallâf, "eş-Şer'ati'l-İslâmiyye ve's-şu'ûnü'l-ictimâ'iyye", *Mecelletü'l-Kânûn ve'l-İktisâd*, XVII, Kahire 1947, s. 137-158; Muhammed el-Medenî, "Re'yün cedid fi te'addüdi'z-zevcât", *Risâletü'l-İslâm*, X, Kahire 1958, s. 412-447; M. Sirâj, "The Control of Polygamy", *Malaya Law Review*, VI (1964), s. 387-405; Fazlur Rahman, "A Survey of Modernization of Muslim Family Law", *IJMES*, II (1980), s. 451-464; John L. Esposito, "Perspectives on Islamic Law Reform: The Case of Pakistan", *Journal of International Law and Politics*, sy. 13 (1980), s. 217-245; S. Hanîfa, "The Law of Marriage and Divorce in Indonesia", *Islamic and Comparative Law Quarterly*, III, New Delhi 1983, s. 14-26; Lynn Welchman, "The Development of Islamic Family Law in the Legal System of Jordan", *International and Comparative Law Quarterly*, sy. 37 (1988), s. 868-886; "İskâ't", *Mv.Fî*, VIII, 327-328; T. G. Pinches, "Family", *ERE*, V, 722; G. H. Williams, "Anabaptists", *EBR*, I, 839; Thomas F. O'Dea, "Mormons", *EAm*, XIX, 464-465.

KEVESER KÂMİL ALİ — SALİM ÖÖT

ÇOMAKDAR

(چومآقدار)

Memlûk Devleti saray teşkilâtında sultanın maiyetinde bulunan görevlilerden birinin unvanı.

Türkçe çomak kelimesiyle "sahip olan" anlamındaki Farsça dâr kelimesinden meydana gelen çomakdarın sözlük anlamı "çomak tutan" demektir. Memlûklerden önceki ve Memlûkler'e çağdaş olan İslâm devletlerinde çomakdar tabirine rastlanmamakla beraber bu devletlerde, yaptıkları işlerden ziyade taşıdıkları çomak veya asâ (debbûs) dolayısıyla çomakdarlara benzeyen başka görevliler bulunmaktadır. Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme* adlı eserinde saray için satın alınan gulâm*ların dereceleri anlatılırken Sâmânîler'de mevcut olan tertibe göre dördüncü yılda bunlara daha iyi bir eyer, yaldızlı bir gem ve bir kaftan ile birlikte üstüne bir halka asılı olan çomak verildiği zikredilmektedir. Yine aynı eserde sultanı korumakla görevli emir-haresin maiyetinde altın ve gümüş değnekli "çübdâr"ların bulunması gerektiği belirtilmektedir. Büyük Selçuklular ve Hârizmşahlar'da her türlü merasim sırasında çavuşların (serheng, dürbâs) ellerinde altın veya gümüş yaldızlı kıymetli asâlar bulunurdu. Hârizmşahlar'da hâcib*ler ellerinde alâmet olarak çomak taşırlardı. İlhanlılar ve Timurular devrinde de ellerinde çomak veya altın yaldızlı asâ taşıyan çavuşlardan bahsedilmektedir.

Memlûkler'de çomakdar, sultan için satın alınıp yetiştirilen ve meziyetleriyle kendilerini göstererek zamanla yüksek mevkilere gelen yakışıklı ve heybetli kölelerden seçilirdi. Çomakdar merasim (mevkib) günlerinde sultanın sağ tarafında durur, bazı hallerde meselâ sultan konuşurken başı altın yaldızlı büyük çomacı eliyle kaldırır ve gözlerini kırpmadan sultan meclisten ayrılıncaya kadar ona bakardı. Çomakdarın yalnız bir kişi olduğu ve merasimlerde sultanın ihtişamını arttırmak için bulunduğu anlaşılmaktadır. Çomakdar Osmanlılar'da Dîvân-ı Hümâyûn çavuşlarının hatırlatmaktadır. Ancak Memlûkler'de çomakdar dışında Dîvân-ı Hümâyûn çavuşlarıyla aynı görevleri yapan çavuşlar da vardı.

XIII. yüzyılın son çeyreğiyle XIV. yüzyılın ilk yarısı içindeki olayları anlatan Memlûk kaynaklarında ve kitâbelerde çomakdar unvanını taşıyan ve "mukad-

dem-i elf" (binler emiri) rütbesine kadar yükselmiş bulunan emirlerin isimlerine rastlanmaktadır. Alemüddin Sencer el-Mansûrî (ö. 745/1344), İzzeddin Aydemür ez-Zerrâk (ö. 760/1358 dolayları), Şemseddin Bennâ b. Çomakdâr kaynaklarda adlarına rastlanan çomakdar unvanlı emirlerdendir. Kaynaklarda ayrıca Taştemür adlı bir çomakdarla babası çomakdar olan Emîr Şemseddin Muhammed'in de adı geçmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Supplément aux dictionnaires Arabes*, Leiden 1881 — Beyrut 1981, I, 217; Clauson, *Dictionary*, s. 422; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), I, 112, 145; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-âla'iyye*, s. 382; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürr ve câmi'u'l-ğurer* (nşr. H. R. Roemer), Kahire 1960, IX, 211; Makrîzî, *el-Hıtaç*, II, 53; a.mlf., *Kitâbü's-Sülûk*, I, 244, 699, 766; a.mlf., *Histoire des sultans memlous de l'Égypte* (trc. Quatremère), Paris 1845, I, 138-139; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, I, 430; II, 173-174; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 61; M. Sobernheim, *Syrie du nord*, Caire 1909, s. 10-13; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 347; a.mlf., "Çomakdâr", *İA*, III, 440; M. G. Wiet, *Inscriptions historiques sur pierre*, Caire 1971, s. 67; Şükran İngilizli, *Istanbul Topkapı Sarayı Müzesindeki Memlûk, İnan, Türk Topuz ve Şeşperleri* (lisans tezi, 1978), İÜ Ed.Fak. Ktp., nr. TS 642, s. 19-22; V. H. Stöcklein, "Die Waffeuschätze im Topkapı Sarayı Müzesi zu Istanbul-eim vorläufiger bericht", *AI*, I (1934), s. 200-218; M. Fuad Köprülü, "Çavuş", *İA*, III, 364-366.

SADI S. KUCUR

ÇORBACI

Osmanlı Devleti'nin merkez kuvvetlerinden Acemi ve Yeniçeri ocaklarının bölük veya orta kumandanlarına verilen unvan.

Çorba, yeniçerilerin her gün yedikleri yemekler arasında önemli bir yer tutardı. Dîvân-ı Hümâyûn toplantılarının yapıldığı gün verilen kahvaltı çorbasının ise ayrı bir önemi vardı. Zira bu çorbanın içilip içilmemesi yeniçerilerin devlet idaresinden memnun olup olmadıklarının bir göstergesiydi. Muhtemelen içtikleri bu çorbadan dolayı Yeniçeri ve Acemi ocaklarının bölük kumandanlarına çorbacı denilmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın kul kethüdâsı, zağarcıbaşı, samsoncubaşı, turnacıbaşı, haseki, muhızır ağa, kethüdâ yeri ve başçavuş gibi yüksek rütbeli zabıtlarına ocak ağaları, katar ağaları, sanâdîd-i Bektaşiyân, ağayân-ı Bektaşiyân denilirken çorbacı unvanı genellikle daha aşağı rütbelerde bulunan öteki orta ve bölük ku-